

BIBLIOTHECA HUNGARICA ANTIQUA

AZ EDDIG MEGJELENT KÖTETEKBŐL:

- XV. De Sigetho Hungariae propugnaculo (Zrínyi-album). Wittenberg 1587. A tanulmányt írta Szabó András. A faksimile szövegét közzétette Kőszeghy Péter.
- XVI. Johann Sommer: Vita Jacobi despotae Moldavorum. Wittenberg 1587. A tanulmányt írta Pirnát Antal. A faksimile szövegét közzétette Kőszeghy Péter.
- XVII. Pécsi Lukács: Szent Ágoston doktornak elmélikedő, magánbeszélő és naponként való imádsági. Nagyszombat 1591. A tanulmányt írta Uray Piroska. A faksimile szövegét közzétette Kőszeghy Péter.
- XIX—XX. Lackner Kristóf: Florilegus Aegyptiacus in agro Sempronienisi — Maiestatis Hungariae aquila. Keresztúr 1617. A tanulmányt írta Kovács József László. A faksimile szövegét közzétette Kőszeghy Péter.

ELŐKÉSZÜLETBEN:

- XXI. Werbőczy István: Decem divinatorum praeceptarum libellus. Vienna 1524. A tanulmányt írja: Kulcsár Péter és Széphelyi Frankl György. A faksimile szövegét közzéteszi Kőszeghy Péter.
- XXII. Draskovich János: Horologii principum, azaz az fejedelmek órájának második könyve. Graz 1610. A tanulmányt írja Komlowszki Tibor. A faksimile szövegét közzéteszi Kőszeghy Péter.

BIBLIOTHECA HUNGARICA ANTIQUA

XVIII.

HÁPORTONI FORRÓ PÁL
QUINTUS CURTIUSNAK
AZ NAGY SÁNDORNAK,
MACEDONOK KIRÁLYÁNAK
VISELTETETT DOLGAIRÓL
IRATTATOTT HISTÓRIÁJA
DEBRECEN, 1619

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

BIBLIOTHECA HUNGARICA ANTIQUA

ALAPÍTOTTA
VARJAS BÉLA
SZERKESZTI
KÓSZEGHY PÉTER

XVIII.

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZETE

HÁPORTONI FORRÓ PÁL
QUINTUS CURTIUSNAK
AZ NAGY SÁNDORNAK,
MACEDONOK KIRÁLYÁNAK
VISELTETETT DOLGAIRÓL
IRATTATOTT HISTÓRIÁJA

DEBRECEN, 1619

APPENDIX I.
HÁPORTONI FORRÓ PÁL
KISEBB MŰVEI

APPENDIX II.
DE ADMIRANDA IOBI
FORTISSIMI MALORUM

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1988

A JEGYZETEKET ÉS A TANULMÁNYT ÍRTA
MONOK ISTVÁN

A FAKSZIMILE SZÖVEGÉT KÖZZÉTESZI

KŐSZEGHY PÉTER

APPENDIX I.

ÖSSZEGYŰJTÖTTE ÉS SAJTÓ ALÁ RENDEZTE

MONOK ISTVÁN

APPENDIX II.

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE ÉS A TANULMÁNYT ÍRTA

LÁZÁR ISTVÁN DÁVID

Megjelent

a „Kulturális és történelmi emlékeink feltárása,
nyilvántartása és kiadása”
program keretében

ISBN 963 05 4909 3 (kötet)

ISBN 963 05 4910 7 (füzet)

© Akadémiai Kiadó, Budapest · 1988

Printed in Hungary

JEGYZETEK
A FAKSZIMILE KIADÁSHOZ

- Sándor mondája régi irodalmunkban. Irodalomtörténeti Közlemények (a továbbiakban: ItK.) 1918. 129—142., 241—253. illetve: = A filológus kalandozásai. Bp., 1980. 178—216. (A továbbiakban: KIRÁLY 1980.) Brunóról: 200—204.
- pag. 679. Söt meg egy szüget . . . — Kiadását lásd: Bethlen Gábor korának költészet. Sajtó alá rend. KOMLOVSZKY Tibor, STOLL Béla. Bp., 1976. (RMKT/XVII. 8. 248.)
- pag. 704. az Bonfiniusban mayd hasonló dolgot olvasunk Attyla kiralj felöl, midon első Leo papa ötet Romara valo menetelerol meg rettentven vissza teritette. — Antonio Bonfini: Rerum Ungaricarum Decades című műve Forró Pál koráig már több kiadást megért. Legelterjedtebb talán az 1568-as bázeli, Zsámboky-féle volt. Az említett hely: I. 7, 33—38.
- pag. 706. Az Nagy Sandor levele —apokrif levél. Forró az Erasmus-féle kiadásból vette (lásd a fol. 19v-hoz írt jegyzetünket). A levél forrását azonosította KIRÁLY 1980. 200—204.

A FORRÓ CSALÁDOK

Családtörténeti szakirodalmunk sajnos nem kényeztet el bennünket. Az alapvető genealógiai kézikönyvek és monográfiák meglehetősen szűkszavúak, adathiányosak. Így van ez a Forró családok esetében is. KÖVÁRY¹ két Forró famíliáról tud: a háportoniról és az angyalosiról. NAGY Iván² részint KÖVÁRY nyomán ugyancsak ezeket ismeri. Előbbiből személyt csak XVIII–XIX. századit említ, utóbbit középkori eredetűnek tudja, s azt mondja, hogy a XVII. században kihalt. Ezt állítja egyébként már MIKOLA László is *Historia genealogico-Transilvanica* című kéziratában (1731).³

KEMPELEN Béla adatai már zavarba ejtőbbek: ő is a háportoni és az angyalosi ágat ismeri, az előbbit kihaltnak mondja,⁴ az

¹ KÖVÁRY 1854. 88.

² NAGY Iván: Magyarország nemes családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. IV. Pest, 1858. (A továbbiakban: NAGY 1858.) 222–223.

³ Az adatot DEÁK Farkas közli: Turul, 1887. 69.

⁴ KEMPELEN Béla: Magyar nemes családok. II. Bp., 1911. (A továbbiakban: KEMPELEN 1911.) 344.

utóbbit pedig „Borbély alias Forró, angyalosi család”-nak, akik nemesi oklevelet Bethlen Gábertől 1629-ben kaptak.⁵ Az adat azért zavarba ejtő, mert már a Zsigmond-kori nemesek sorában is találkozzunk angyalosi Forrókkal; így a „Borbély alias Forró” család nem lehet azonos az „angyalosi Forrók”-ként említettekkel, illetve a két család történetét megvilágító adatok nyilvánvalóan keveredtek.

Tovább nő a bizonytalanságunk, ha kézbe vesszük PÁLMAY József genealógiai munkáit. Az Udvarhely vármegyei nemesekről készült összefoglalásban annyit tud, hogy az angyalosi Forró család előkelő székely familia, első adata azonban 1806-ból való.⁶ A háromszéki nemeseket számba vevő monográfiája már számos Forró családot állít élénk:⁷ besenyői, kovásznai és oroszfalui Forrókat, továbbá számos, egyikhez sem sorolható személyt. Ha ehhez hozzávesszük, hogy BARABÁS Samu (aki a székely családokat csakugyan ismerte) egy 1506-ból való iratban előforduló Forró Antal⁸ úgy szerepeltet a Székely Oklevéltár névmutatójában, mint aki lehet angyalosi, bölöni, nagybölöni, szentgyörgyi, szentiváni és uzoni is; hogy a torockószentgyörgyi Thorotzkay család levéltárának ismertetésekor JAKÓ Zsigmond és VALENTYIN Antal egy silei Forró Lászlót is

⁵ KEMPELEN 1911. 173.

⁶ PÁLMAY József: Udvarhely vármegye nemes család a Székelyudvarhely, 1900. 73.

⁷ PÁLMAY József: Háromszék vármegye nemes családai. Sepsiszentgyörgy, 1901. (A továbbiakban: PÁLMAY 1901. 164—165.

⁸ Székely Oklevéltár. VIII. Kiad. BARABÁS Samu. Bp., 1934. 223—224.

említ;⁹ hogy az új Székely Oklevéltárban egy jástfai Forró Istvánt találunk,¹⁰ akkor talán érthető a tanulmány írójának zavara a Háportoni Forró család múltjának bemutatásakor.

A helyzetet csak színezi, hogy IPOLYI Arnold a háportoni Forrókat az erdélyi katolicizmus újraélesztőinek festi le,¹¹ GÁL Kelemen pedig állítja, hogy többségük unitárius volt.¹²

Megemlítem, hogy az első Forró, egy bizonyos Péter, aki egy 1303-as oklevélben szerepel.¹³

Sikerült ráakadni arra a forrásra, melyben Zsigmond király 1424. július 10-én „Háporton oláh falut” (Alsófehér vármegye) Szentgyörgyi Forró Lászlónak adta, aki a hátszegi csatában (1420. szeptember) tüntette ki magát, és az 1423 nyarán a Dan moldvai vajda segítségére küldött erdélyi sereg vezére volt.¹⁴ A falut ő és általa fiai, Mihály, Benedek, András és János, továbbá testvérei: Forró Balázs tordai főesperes, kanonok, angyalosi Forró Péter és ennek fiai kapták. Ez az adománylevél számunkra nemcsak azért fontos, mert tudjuk, ekkor lett a falu a csa-

⁹ A torockószentgyörgyi Thorotzkay család levéltára. Ismertetéi JAKÓ Zsigmond, VALENTYIN Antal. Kolozsvár, 1944. (A továbbiakban: JAKÓ—VALENTYIN 1944.) 26.

¹⁰ Székely Oklevéltár. Új sorozat. II. Közzéteszi DEMÉNY Lajos, PATÁKI József. Bukarest, 1985. 223.

¹¹ IPOLYI Arnold: Veresmarti Mihály ... élete és munkái. Bp., 1875. (Házi könyvtár 18.) (A továbbiakban: IPOLYI 1875.) 53—54.

¹² GÁL Kelemen: A Kolozsvári Unitárius Kollégium története. Bp., 1935. 115.

¹³ PÁLMAY 1901. 164.

¹⁴ MAGYARI Károly, Történelmi Tár. (A továbbiakban: T.T.) 1907. 92.

ládé, hanem azért is, mert bizonyítja: a Forró családja a XV. században is már több-
ágú volt, s az angyalosi Forróknak is volt háportoni birtokuk.

Nem tudjuk azonban, ki tette székhelyét Háportonba, illetve a falu nevét a család előnévévé.

Elindulhatunk a nyomozásban Szentgyörgyi Forró László fiainak nevei alapján: Benedek és András többet nem fordul elő, illetve csak a XVII. századból van ilyen nevű Forrókra adatunk: Biztosan nem a László fia Mihály (hanem testvére) az, aki Mátyás király egy 1460. augusztus 15-i oklevelében szerepel: eszerint a király több Fehér vármegyei falut felerészben Bölöni Forró Péter fiának, Simonnak, és ennek fiainak (György, Miklós, Mihály, László, János), fele részben Szentgyörgyi Forró Mihálynak, fiainak és testvéreinek (László, Osvát, Mihály) adja.¹⁵ Szentgyörgyi Forró László János fia egyike lehet a sok XV. századi Forró Jánosoknak, de hogy melyik adat vonatkozik rá, nem tudtuk elkülöníteni.

Hasonlóképpen teljes bizonytalanságba jutunk, ha az 1424-es oklevélben említett, immár potenciálisan háportoni, angyalosi Forrók leszármazottjait kíséreljük meg nyomon követni.

Az első Forró, akit Háportoni Forróként említ a forrás, Háportoni Forró Osvald „1479-ben a vajda emberének nevezetik ki Kedy Antal vajda által”.¹⁶ A második Háportoni Forró Márton, akinek hatalmas-

¹⁵ PÁLMAJ 1901. 164.

¹⁶ NAGY 1858. 222.

kodásairól BEKE Antal közölt adatokat a Gyulafehérvári Káptalan Levéltárából.¹⁷

Nem tudjuk, az előzővel milyen rokoni kapcsolatban volt (testvére?, fia?) az a Háportoni Forró Tamás, akinek 1519-ben Küküllő vármegyei birtokai igazolását kellett bemutatnia.¹⁸ Ezen ügyvel kapcsolatos az az 1520-ból való irat is, amely „familia Forro de Haporthon”-t említ, s amelynek csak regestrumát ismerjük.¹⁹

Talán nem nagy önkényesség, ha azt állítjuk: elképzelhető, hogy a Brassó városi számadáskönyvek adatai (1506–1528) erre a Tamásra vonatkoznak,²⁰ akárcsak a Szászsebesselel való vitáiról Beke Antal által kiadott forrás.²¹

Valószínűtlen, hogy ez a Tamás azonos az-
zal, aki jelen volt, mint „Sepsziszék főembe-
re”, amikor Báthori István vajda 1492-ben Sepsiszentgyörgyöt a Szék alá rendelte.²²

Háportoni Forró Tamás kortársa volt (nem tudjuk a családi kapcsolatot) Háportoni Forró Mátyás gyulafehérvári kanonok, akinek (sajnos, csak) birtokügyeire van számos adatunk.²³

¹⁷ BEKE Antal, TT. 1897. 247., 737.

¹⁸ MAGYARI Károly, TT. 1907. 117.

¹⁹ BEKE Antal: Kimutatás a Gyulafehérvári Káptalan-
nak őrizete alatt volt Országos Levéltár átadásáról. Bp.,
1884. (A továbbiakban: BEKE 1884.) 37.

²⁰ Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt. (A további-
akban: Quellen, Kronstadt.) I. Bd. Brassó, 1886. 256–
257., 292., 324.; II. Bd. Brassó, 1889. 100.; Rechnungen aus
dem Archiv der Stadt Hermannstadt und der Sächsischen
Nation. I. Bd. 1380–1526. Hermannstadt, 1880. 438., 468.

²¹ BEKE 1884. 49.; ugyanez: BEKE Antal, TT. 1893. 298.

²² PÁLMAJ 1901. 164.

²³ Quellen, Kronstadt. II. 1889. 347.; BEKE 1884. 36.,
55.; ugyanezek: BEKE Antal, TT. 1893. 301–302.; NAGY
1858. 223.

A családtörténeti kézikönyvek a háportoni Forrókhoz sorolják Forró Miklóst, bár ezt egyetlen adat sem igazolja. A XVI. század derekán élt, Erdély jelentős egyénisége volt. Életére vonatkozóan számos adat maradt fenn. Perein kívül²⁴ tudjuk, hogy 1556-ban adószámvevő,²⁵ 1556—1562-ig a Fejedelmi Tanács tagja,²⁶ részt vett a székelyek János Zsigmond ellenes mozgalmában, ezért halálra ítélték, de kivégzésekor (1564) a jelen voltak zúgolódására a fejedelem megkegyelmezett;²⁷ ez a jelenet került be, a fejedelem kegyességét illusztrálандó, Dionigi ATANAGI „De le rime di diversi poeti toscani” (Ferrara, 1565) című gyűjteményének II. Jánoshoz címzett ajánlásába.²⁸ 1567-ben Forró Miklós a tűzérség parancsnoka.²⁹ Ő az első Forró, akiről tudjuk, nem volt katolikus. Az első román református postilla-kötet és agenda az ő költségein jelent meg 1567-ben.³⁰

Forrásszinten ugyancsak nem igazolható, hogy az 1594-ben kivégzett Forró János

²⁴ Quellen, Kronstadt. I. 1886. 183.; Acta et epistolae relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia. coll. et ed. Andreas VERESS. Vol. I. 1468—1540. Bp. 1914. 81.; BEKE 1884. 39.; ugyanez: BEKE Antal, TT. 1893. 460—461.; JAKÓ—VALENTIN 1944. 29.

²⁵ TRÓCSÁNYI 1980. 315.

²⁶ EOE. I. 571.; TRÓCSÁNYI 1980. 27.

²⁷ BETHLEN, Wolfgangus: Historia de rebus Transsylvaniae. Ed. 2. (A továbbiakban: BETHLEN F.) Tom. II. 17—19.; EOE. II. 343.; NÁGY 1858. 223.

²⁸ Cf. BARLAY Ödön Szaboles: Romon virág. Bp., 1986. 85.
²⁹ EOE. I. 76.; TRÓCSÁNYI 1980. 341.

³⁰ RMNy 239.; Ion G. SBIERA: Miscari culturale si literale la romanii. Cernatul, 1897. 58—59.; JUHÁSZ István: A reformáció az erdélyi románok között. Kolozsvár, 1940. 17., 50—51., 67.; SZTRIPRSZKY Hiador—ALEXICS György: Szegedi Gergely énekeskönyve XVI. századi román fordításban. Bp., 1911. 95.

háportoni lenne, a szakirodalmi hagyomány ezt mindenesetre így tudja. Báthori István egyik „jó embere” volt, a Fejedelmi Tanács tagja (1581),³¹ erőszakoskodó földesúr. Már 1592-ben összetűzésbe került a fejedelemmel, ekkor Carillo közbenjárására nem került sor a számonkérésre,³² 1594-ben azonban az „összeesküvés” részeseként lefejezték. Erről rengeteg forrás megemlékezik,³³ idézzünk itt csak egyet, SZERDAHELYI Mihály énekét:

Az ötödik úr Forró János vala,
Ki százézer forinttal már bír vala,
Fölötte kegyetlen ember ő vala,
Jobbágyokon nagy sok kint teszön vala.³⁴

Szintén csak a szakirodalmi hagyomány tudja úgy, hogy unitárius volt; ezt forrásban leírva nem láttam. BOGÁTI FAZAKAS Miklós mindenesetre az ő esküvőjére írta „Aspasia asszony dolga” című munkáját (1587).³⁵ Biztosan nem volt katolikus, hiszen Carillo Aquavivához 1594. szeptember 21-én írt levelében világosan megmondja: „Illorum captorum solus Dominus Bathory fuit catho-

³¹ Báthory István levélváltása az erdélyi kormánnyal (1581—1585). Kiad. VERESS Endre. Bp., 1948. (Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria. XLII.) 2.

³² Carillo Alfonz jezsuita atya levelezése és iratai (1591—1618). Kiad. VERESS Endre. II. Bp. 1943. (Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria. XLI.) (A továbbiakban: CARILLO II.) 417.; ugyanez: Monumenta Antiquae Hungariae. Ed. Ladislaus LUKÁCS. (A továbbiakban: MAH.) III. Róma, 1981. 840—841.

³³ A számtalan forrás felsorolását nem látjuk indokolhatónak.

³⁴ THALY Kálmán, Sz. 1871. 256.

³⁵ RMNy 662.

licus” — és ezt nem kell nagyon hangoztatni;³⁶ egyébként az országgyűléseken is felszólalt a jezsuiták eltávolításáért.³⁷

Nehéz elképzelni, hogy ő, és a jezsuita Forró György (1588—1641)³⁸ ugyanabból a családból származott volna. Ha mégis így van, akkor György neki unokaöccse kellett, hogy legyen. A bőséges jezsuita források sajnos Forró György közelebbi származásáról hallgatnak. IPOLY Arnold mindenesetre biztosan háportoninak mondja,³⁹ és NAGY Iván is feltételezi.⁴⁰

Ha időrendben haladunk a Forrók számbavételével, akkor ide illik Forró Pál (1570 után—1623/24). A személyére vonatkozó adatokat külön fejezetben foglaljuk össze.

Családtörténeti vázlatunkat nem fejezhetjük be anélkül, hogy ne említsünk néhány Forró Pál kortársai közül; azonban nem valószínű, hogy valamelyikük is háportoni lett volna.⁴¹

Szentléleki Forró Péter volt 1613—1636-ig az udvarhelyi lelkész;⁴² 1614-ben pedig egy Forró Tamás az udvarhelyi esperes.⁴³ 1636-ban Rákóczi György egy alumnusa Forró

János,⁴⁴ ő azonban talán angyalosi Forró István fia volt.⁴⁵

Ez utóbbi nevek felsorolásával csupán jelezni kívántuk, hogy volt a Forró családok közt talán több is, amelyik katolikus maradt, s több lelkézt adott az erdélyi katolikus státusznak;⁴⁶ — így tehát nem feltétlenül kell, hogy Forró György a háportoni családból való legyen (igaz ugyanakkor az is, hogy Háportoni Forró Pál is a jezsuiták neveltje volt).

FORRÓ PÁL ÉS MŰVEI

Amint az előzőekből kitűnik, biztosan semmit sem tudunk Forró Pál családjáról. A XVI. század második, s a XVII. század első felében élt, az ország életében, művelődéstörténetében jelentős szerepet játszott Forrókkal (Miklós, János, György) való családi kapcsolatra nem sikerült adatot találnunk. Ugyanígy nem tudjuk, hogy az emlékiró Hídvégi Mikó Ferenc (1585—1635) anyja, Háportoni Forró Borbála⁴⁷ neki nagynénje vagy testvére lehetett-e.

Életrajza sem dokumentálható jobban. Leginkább megjelent művei alapján rekonstruálható.

³⁶ CARILLO II. 120—122.

³⁷ MAH. III. 1981. 286.

³⁸ A rengeteg forrás felsorolása helyett itt csak a legteljesebb összefoglalásra utalunk: Catalogi personarum et officiorum Provinciae Austriae S. J. I. 1551—1600. Coll. ed. Ladislaus LUKÁCS. Róma, 1978. 668.

³⁹ IPOLY 1875. 163—166.

⁴⁰ NAGY 1858. 223.

⁴¹ Vö. főleg PÁLMAY 1901. 165.

⁴² Erdélyi Egyháztörténeti Adatok. I. Szerk. VESZÉLY Károly. Kolozsvár, 1860. (A továbbiakban: EEA. I.) 335—339.

⁴³ EEA. I. 238—289.

⁴⁴ HERPEI János cikkei. I. Szerk. KESERŰ Bálint. Bp.—Szeged, 1905. (Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. 1.) (A továbbiakban: ADATTÁR.) 531.

⁴⁵ PÁLMAY 1901. 165.

⁴⁶ Jelenleg a Forró családokra mintegy 300 adat áll rendelkezésünkre. Az adatok további sorolását e helyen nem tartjuk helyénvalónak.

⁴⁷ Tűzpróba 1603—1613. Bev., jegyz. BÍRÓ Vencel. Bp., s. d. (Erdély öröksége. III.) 191.; NAGY János, Keresztény Magvető, 1875. 4.

Időben az első adat: 1590-ben Braunsbergben megjelent „De admiranda Iobi fortissimi malorum necopinatorum tolerantia, breve et pium poema” című munkája.⁴⁸ A műről LÁZÁR István Dávid e kötetben külön értelmező tanulmányt írt, itt csupán az életrajzhoz szükséges legfontosabbat emeljük ki: az ajánlás Báthory András kardinálnak szól. Az ő költségén tanult Forró Braunsbergben, a pápai szemináriumban, melynek alapításától kezdve (1578), hasonlóan a vilnóihoz, olmützihez, sok erdélyi és magyarországi diákja volt.⁴⁹ Számos pápai szeminárium matrikuláját, vagy annak töredékét ismerjük, Forró Pál beiratkozásának azonban nem leltük nyomát.⁵⁰ Az említett mű ajánlása azonban nem hagy kétséget afelől, hogy a neves jezsuita iskolában tanult, egészítette ki itthon szerzett ismereteit. Mindenesetre az a tény, hogy a Báthoryakkal ilyen jó kapcsolatban volt (lásd erre még az alábbiakat is), talán a szakirodalmat igazolja, amennyiben Forró Jánost is a háportoni családba sorolják (nem Zsigmondra gondolunk tehát akkor, amikor a Báthoryak és Forró János jó viszonyáról beszélünk).

Talán a Báthory Andrással való, nem csupán alumnusi viszonya miatt kerül elénk Forró Pál 1594-ben, egy kényes időszakban, mint a fejedelem levelvivője. Erről BETHLEN

⁴⁸ RMK III. 802.

⁴⁹ LUKÁCS László jelzetei alapján az Archivum Romanum Societatis Jesu anyagából számos ílyet volt alkalmunk átnézni. Anyaggyűjtésünk kiadatlan.

⁵⁰ VERESS Endre sem találta; az ő jegyzeteit lásd a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában. Kéziratár, MS 439/10.

Farkas így emlékezik meg: „Cumque postea dirae utrinque inimitiae inter Cardinalem in Polonia degentem et Sigismundum Vajvodam, ob interfectum Balthasarem . . . intercessissent, eadem litteras (ti. amit Erdély állapotáról 1594. július 27-én Kővárról írt) una cum invectiva ob hoc Fratricidium in Sigismundum coram Senatu Polonico habita miserat Braunsbergam Cardinalis per Patrem Uberum Rectorem Collegii ejusdem urbis, et per Paulum Forro Nobilem Transsylvanicum, ubique excudi curasset ad testandam innocentiam tum fratris sui Balthasaris tum aliorum Procerum interfectorum, nisi Joannis Zamoisii Cancellarii Regni Poloniae viri illustrissimi consilium diversum Cardinali fuisset, ac ne tam intempestive dolori plus justo indulgeret, author fuisset.”⁵¹ Nem valószínű, hogy együtt mentek azzal a követséggel, amelyet Náprági Demeter vezetett, s amelynek tagjai Szokoly Miklós és Kellemesi Mihály voltak, s amely 1595. március 2-án a lengyel országgyűlésen mutatta be Magyarország és Erdély helyzetét, magyarázta Zsigmond lépését,⁵² de az biztos, hogy ekkor Forró Pál is Krakkóban volt. Két műve is megjelent ez évben ott, mindkettő a követtséghez kötődik.

Az első: „Generosissimo Domino Nicolao Zokoli de Kis Varda, legato . . . nec non defensori patriae inclyto autor Paulus Forro . . . de suo ex Prussia in patriam reditu Poe-

⁵¹ BETHLEN F. III. 1783. 424.

⁵² Beszédüknek három nyomtatott kiadását ismerjük (Hungariae periclitantis legatorum . . . oratio) Krakkó, 1595 (RMK III. 857.); Nürnberg, 1595 (RMK III. 859; és engyellül: Krakkó, 1595 (RMK III. 857.)

maton dedicat. Cracoviae, 1595”,⁵³ amelynek egyetlen példányáról többszöri próbálkozással sem sikerült másolatot szerezni a „Pétevári Császári Könyvtár”-ból.

A második, SZABÓ Károly leírása szerint dátum nélkül kiadott munka is 1595-ben jelent meg, amint az a szövegből egyértelműen kiderül: „Pauli Forro Transilvani Illustrissimi D. D. Andreae S. R. E. Tit. A. Ang. Cardinalis Varniensis etc. clientis humillimi oionoskopja. Cracoviae (1595)”.⁵⁴

A legközelebbi adatunk Forró Pál életéről 1607-ből való, ekkor a Fejedelmi Tábla ülnöke.⁵⁵ Nincsen tudomásunk arról, hogy hol volt, miként viselkedett Báthory András Erdélybe jövetelekor, és homályban marad életének az az időszaka is, amikor a Báthory családot Bethlen Gábor váltotta fel az uralkodásban. Rögtön élete legnagyobb munkájával, a sokak által idézett, néhány szóban értékelt művével lép előnk, a Curtius-fordítással, amely 1619-ben jelent meg Debrecenben.⁵⁶ E mű elemzését külön fejezetben végezzük el.

1620-ban Ilosvai Péter: „Az híres neves Toldi Miklósnak jeles cselekedetiről” írott művének kassai kiadását üdvözölte verssel.⁵⁷ Talán nem véletlen, hogy az első Cur-

⁵³ RMK III. 856.

⁵⁴ RMK III. 908. Bél Mátyás számára készült másolata Kollár Ádám gyűjteményében: Magyar Országos Levéltár, I. 7. 34. vol. pp. 39–42. cf. SZELESTEI NAGY László: Bél Mátyás kéziratos hagyatékának katalógusa. Bp., 1984. 164. Nr. 615/9.

⁵⁵ EOE. V. 1879. 516.; TRÓCSÁNYI 1980. 359.

⁵⁶ RMNy 1174.

⁵⁷ RMNy 1213. felfedezte, s a kétlapnyi töredék fotóját közölte CSANDA Sándor, MKSz 1970. 381–384.

tius-fordítás⁵⁸ művét a „teljes” Nagy Sándor-történetet magyarra átültető köszöntötte. (Kár, hogy ebből az edítióból mindössze két lap maradt fent; nem lepne meg, ha Forró Pálnak több köze lett volna a kiadáshoz.)

1621. november 12-én meghalt Bocatius János, a fejedelem historikusa. Bethlen Alvinczihez írott levelében felhívja a prédikátor figyelmét, hogy „azon historicum opusokat, kiket Erdélyből hozattunk vala ki, biztunk volt kezében, hogy azokból magat adjuvalhassa”, tartsa magánál, és a „fragmenta historica consignatio”-t is vegye magához. „Ez idő alatt pedig Kegyelmed gondolkodjék magában felőle, kit gondolna és ítélne arra az állapatra illendőnek elégségesnek lenni, ne maradnának ennyi sok szép dolgok perpetuum silentiumban.”⁵⁹

HEREPEI János Bojti Veres Gáspárról írott cikkében⁶⁰ azt mondja, hogy Bocatius után Forró Pál lett Bethlen „historikusa”, és az ő utódjának, Bojti Veresnek az volt a feladata, hogy a „Forró szerkesztésében összeállított hatalmas mennyiségű beszéd- és versanyag”-ot gondozza. Valójában egyetlen forrást sem ismerünk annak igazolására, hogy Forró Pál Bocatius utóda lett volna; a szerkesztett iratanyag pedig talán az Alvinczihez írott levélben említett „fragmenta histo-

⁵⁸ Ilosvai Nagy Sándora: Debrecen, 1574 (RMNy 339.), és 1582 (RMNy 510.); Kolozsvár, 1591 (RMNy 664). Modern kiadása: Régi Magyar Költők Tára. XVI. századbeli költők művei. III. Közéleteszi SZILÁDY Áron. Bp., 1883. 83–172., 309–313. A mű 1548 előtt keletkezett.

⁵⁹ SZILÁGYI Sándor: Jelentés a Gyulafehérvári Káptalan Levéltárában tett kutatásokról. Bp., 1880. 20–21.

⁶⁰ ADATTÁR I. 195–196.

rica consignatio" lehet, vagy még inkább az 1624-ben Gyulafehérvárt megjelent, Károlyi Zsuzsanna emlékére összeállított kötet.⁶¹ Ez utóbbiban sincs utalás arra, hogy eredetileg Forró Pál gyűjtötte volna össze; az, hogy az olvasót ő köszönti, inkább utal arra, hogy még élt, amikor a könyv megjelent.

Sajnos HERPEI nem hivatkozott forrásra, ugyanakkor azt is nehéz feltenni, hogy ne látott volna valamit, ami állítását igazolná. Maga Forró általában „Aulae Principalis familiaris”-nak titulálta magát.

Így írta alá a Károlyi Zsuzsanna halálakor (1622) írott „Prosopopoeja”-t és „Epitaphium”-ot is.⁶² A nyomtatványt Szővéri Gáspár Jánosnak, mint patrónusának dedikálta. Fontos figyelni arra, hogy a patrónus (egyébként 1619–1625-ig udvarmester)⁶³ volt az egyik támogatója Ilosvai „Toldi”-ja említett kiadásának is, ott Gyalakutai Gáspár Jánosként szerepel.⁶⁴

Forró az idézett módon írta alá további három ismert versét is. Vásárhelyi Gergely: Világ kezdetitől fogva jószág és gonosz cselekedeteknek summái ... Kassa–Kolozsvár, 1622–1623. című munkájában⁶⁵ a szerzőt pécsi prépostként, neki egyedüli patrónusaként köszönti,⁶⁶ továbbá, a mű végén, egy elogiummal a Haller familiát. Ez a család, név szerint Haller Zsigmond volt egyébként a támogatója Vásárhelyi Kempis-for-

⁶¹ RMNy 1307.

⁶² RMNy App. 120.

⁶³ TRÓCSÁNYI 1980. 392.

⁶⁴ RMNy 1213.

⁶⁵ RMNy 1289.

⁶⁶ A pécsi jezsuita misszió egyik vezetője volt ugyanis. Életről: HOLL Béla, ItK 1983. 150–162.

dításának is, melynek ajánlása Bethlen várában íródott.⁶⁷ Az elogium formája a Curtiusfordítás fejedelemhez címzett ajánlása utáni egyik Bethlent dicsőítő verssel azonos, amelyben Forró Pál az erényeket, drágaköveket, neves embereket sorolja fel úgy, hogy az akrosztichon a HALLER nevet adja.

Mielőtt utolsó munkáját említenénk, térjünk vissza egy pillanatra arra a kérdésre, hogy milyen vallású lehetett Forró Pál. Jezsuiták nevelték, Báthory András jó embere volt, jezsuita művet köszönt, benne a szerzőt patrónusának nevezi, s tiszteleg Erdély egyik fő katolikus családjá elött. Talán az ő családjának volt tagja a magyarországi jezsuitizmus egyik vezéralakja. Ugyanakkor feltehetően rokona volt Forró Jánosnak, aki biztosan nem volt katolikus, munkásságának jelentős része Bethlenhez kötődik. Ha tehát Hápertonai Forró Pál tényleg historikusa volt Bethlennek, akkor nagyon valószínű, hogy e posztra nem Alvinczi Péter ajánlotta.

Az utolsó, tőle ismert szöveg ismét felvet egy nem túl jelentős kérdést, amelyre részben már utaltunk. A szakirodalmi hagyomány szerint 1623-ban meghalt, HERPEI megengedi: „vagy megbénult”.⁶⁸ 1624-ben Bojti Veres Gáspár szerkesztésében megjelentek a Károlyi Zsuzsanna temetésekor elmondott beszédek, az őt dicsőítő versekkel.⁶⁹ Ebben Forró, mint mondtuk is, az olvasóhoz címzett üdvözlő verset írta. Ha nem

⁶⁷ Kolozsvár, 1622 (RMNy 1271.) Lásd HOLL Béla, ItK 1983. 150–162.; JENEY Ferenc, ItK 1961. 594–598.

⁶⁸ ADATTÁR I. 196.

⁶⁹ RMNy 1307.

ezzel szerepel a kötetben, feltehető lenne, hogy meghalt, s a verset berakták a gyűjteménybe, de így biztosan élt még. Bojti Veres pedig már historikus hivatalában volt, tehát nem Forró halála után foglalta el azt. Vegyük komolyan HERPEI verzióját: megbénult (ez egyébként ismét egy olyan információt, amit nem hiszem, hogy kitalált HERPEI János) — a verset akkor diktálta. Bizonyos csak az: 1624 után nincsen rá vonatkozó adatunk.

CZVITTINGERTŐL kezdve azután szerepel csaknem minden életrajzi lexikonban:⁷⁰ a Curtius-fordítás mindig, BOD Péter, SZINYEI ismeri továbbá a Károlyi Zsuzsanna halálakor írt epitaphiumot, SZILÁGYI⁷¹ pedig a Náprági-féle követséget üdvözlőt is.

A CURTIUS-FORDÍTÁS

Baranyai Decsi János 1596-ban Szebenben megjelent Sallustius-fordításának előszavában egy késő humanista fordításprogramot ír le: „Azokéért, az mi nemzetünkben lévő fő tudós embereknek igen jó volna . . . Julius

⁷⁰ CZVITTINGER, David: Specimen Hungariae literatae, virorum eruditione clarorum natione Hungarorum, . . . Transylvanicorum. Lipsiae et Francofurti, 1711. 153.; LAMPE, Friedrich Adolf — (EMBER PÁL): Historia Ecclesiae Reformatae in Hungaria et Transylvania . . . Trajecti ad Rhenum, 1728. 356.; BOD Péter: Magyar Athenas . . . Nagyszeben, 1766. 87.; HORÁNYI, Alexius: Memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum quam excitat. Pars I. Viennae, 1775. 698.; BENKÓ, Josephus: Transylvania sive Magna Transylvanicae principatus . . . Tom. II. Vindobonae, 1778. 389–390.; SZINYEI József: Magyar írók élete és munkái. III. Bp., 656. h. (repr. 1984).

⁷¹ SZILÁGYI Sándor: Erdély irodalomtörténete különös tekintettel történeti irodalmára. Budapesti Szemle, 1848. IV. 31–32.

Cesar, Livius, Tacitus, Curtius és egyéb efféle böles Historicusoknak írásokat magyar nyelvre fordítanok.”⁷² Kezdeményezése néhány évtized múlva talált csak visszhangra. Forró Pál magyar Nagy Sándora folytatása az említett programnak, jelentős (és hitünk szerint szándékolt) hazai klasszika-filológiai teljesítmény, amely létrejöttét egy tervezett művelődéspolitikát folytatód akarataknak köszönhetette. Tárgya miatt (Nagy Sándor alakja mint példa, sugalmazott párhuzam),⁷³ a magyar udvari kultúrát létrehozni szándékozó fejedelmet segíti célja elérésében,⁷⁴ másrészt — a margójegyzetekben megfogalmazott erkölcsi elvek alapján — a mű az ugyancsak nem véletlenül megszületett fejedelem-tükrök sorába is beilleszthető. Ugyanakkor mint a magyar próza fejlődésének jelentős állomása is számot tarthat figyelmünkre.⁷⁵

Dolgozatunkban a fenti szempontok szerint, röviden, az egyes témákat nem teljes argumentációval kifejtve szeretnénk összefoglalni s áttekinteni az eddigi szakirodalmat.

Kezdjük a klasszika-filológus Forróval. KIRÁLY György, aki viszonylagos részletességgel foglalkozott a Curtius-fordítással,

⁷² RMNy 786. Repr. Bp., 1984. 8.

⁷³ A Nagy Sándor-monda aktualizálhatóságáról lásd KIRÁLY 1980.; BORZSÁK István: A Nagy Sándor-hagyomány Magyarországon. Bp., 1983. (A továbbiakban: BORZSÁK 1983.) és ennek jegyzeteit.; R. VÁRKONYI Ágnes: A rejtőzködő Murányi Vénusz. Bp., 1986. (A továbbiakban: R. VÁRKONYI 1986) 55–58.

⁷⁴ Vö. KLANICZAY Tibor: Udvar és társadalom szembenállása Közép-Európában. (Az erdélyi udvar a XVI. század végén.) = Pallas magyar ivadéka. Bp., 1985. 104–123.

⁷⁵ NEMESKURTY 1963. 274–275.; PIRNÁT Antal, Mirtört. 1964. 84.

megállapította, hogy a fordítómunka alapjául két, 1545-ben megjelent Curtius-kiadás szolgált; Christoph Bruno és Erasmus Rotterdami editiója. Forró munkáját egy szempontból tartotta értékelhetőnek: „... egyetlen érdemét abban látom, hogy átültette irodalmunkba a Sándor-mondának e két önálló ágát.” — tudniillik Joannes Monachus Nagy Sándor-életrajzát, s egy apokrif levelet, amelyet Nagy Sándor írt volna Arisztotelésznek.⁷⁶ Emellett megállapította, hogy a translatio pontos, s hogy egy helyen Forró „a lapszélen e mondának (ti. a Sándor-mondának — M. I.) az Attila-mondával való hasonlatosságára hivatkozik”.⁷⁷

Sorra véve Forrónak magából a Curtius-kiadásból elemezhető forrásait, hivatkozásait,⁷⁸ kevésnek érezzük a fenti sommás értékelésben elhangzott dicséreteket. Ha a fordítás alapjául szolgáló kiadásokat tekintjük, kétségtelen a két fő forrás megléte (az említett életrajz és levél ugyanis csak ezekben van benne). Hozzá kell tennünk azonban, hogy Forró, mint az a 96. oldalon található jegyzetéből kiderül, legalább egy 1545 előtti, s egy ez utáni kiadást ismert, vagy esetleg többet is (jegyzeteinkben említünk néhányat).⁷⁹ Az egyes szöveghelyek értelmezésénél nem állt meg az egyszerű translatiónál, hanem tárgyyszerűen is ellenőrizte Curtius állításait.⁸⁰ Tipologizáltuk a margójegyzete-

ket (a „nem haszontalan annotációcskák”-at, ahogy Forró maga nevezi), s az eredmény több szempontból is figyelemre méltó. Forró számos helyen ad, a latin nyelv tömörségét feloldandó, a szó szerinti fordítása mellé nyelvi értelmezést. Csak egyetlen példa: „Darei filium collo suo admouit, atque nihil ille conspectu tum primum a se uisi conteritus ceruicem eius manibus amplectitur. Motus ergo rex constantia pueri Hephaestionem intuens »Quam uellem«, inquit, »Dareus aliquid ex hac indole hausisset!».» (III, 13, 26.) Forró fordítása (p. 91.): „Annakutanna Dariusnak a fiát az maga nyakához vive, ki az töle először akkor lattatott Királynak tekintetétől meg nem rettenven, kezeivel ötet nyakon ölele. Az Király annakokaert az gyermeknek alhatatosságával fel inditvatvan, Hephaestiora tekintven, monda, mely igen akarnam hogyha ebben az indulatban Dariusnak valami jutott volna.” Ha csak a magyar fordítást olvassuk, a mondat nem egyértelmű. Forró jól tudta ezt, de ragaszkodott a szó szerinti átültetéshez, s a margón magyarázatot mellékel: „az az, kevévannam azt, hogy Darius engemet hasonló szeretettel fogadna, kit ha cselekednek, immar nekem regen meg holdolt volna, es az en kegyelmessegetem vötte volna”. Számos ilyen jellegű magyarázat fordul elő, csakúgy, mint egyes helyek hollétének körülírása, vagy a magyar olvasó nem ismerte mértékegységek (talentum, futamatni föld stb.) „átváltása”, magyar mértékegységekben való megadása. Ezek a magyarázatok az általunk eddig kézbe vett kiadásokban nem szerepeltek. Ugyancsak Forró jegyzetei azok,

⁷⁶ KIRÁLY 1980. 204.

⁷⁷ KIRÁLY 1980. 202.

⁷⁸ L. a Curtius-fordításhoz írott jegyzeteket (e kötetben: 9–19.).

⁷⁹ L. pl. a p. 96-hoz írt jegyzetet (e kötetben: 21.).

⁸⁰ Vö. a margináliákhoz írott jegyzetekkel (e kötetben: 20–28.).

amelyekben más szerzőre hivatkozik (Arrianus, Vegetius, Münster stb.),⁸¹ és önállóan ír akkor is, amikor állást foglal Curtius vitatott életrajzi dátumaival kapcsolatban.⁸²

A klasszika-filológus Forró felkészültségét vizsgálva több tanulságot is megfogalmazhatunk. Már Szamosközy István Corippusra vonatkozó ismereteinek kutatásakor is feltűnt, hogy egészen ritka auktor-kiadásokra is teljes természetességgel hivatkoznak a korabeli Erdélyben.⁸³ Fontos erre figyelni, amikor manapság egyre többet hallani azt az egyébként igaz állítást, hogy az antik, sőt középkori szerzőkre való hivatkozások mögött sejtteni lehet florilegiumokat, proverbium gyűjteményeket, illetve az auktoroknak az iskolai nyelvtanítás alapjául szolgáló kivonat-kiadásait. Forró Pál citátumainak jelentős része is megtalálható volt ezekben a szológgyűjteményekben; de alapossága mégis meglepő. Bod Péter azt mondja, hogy a fordítást, „hogy idejét hiában ne töltené, egykor Bécsben mulatásában” készítette el.⁸⁴ Ezt persze forrással nem tudjuk igazolni, s nem is valószínű, mint ahogy az sem, hogy kicédulázta a problémákat, s amikor Bécsben járt követségben, beugrott a Császári Könyvtárba, hogy ellenőrizze jegyzeteit. Ismerünk néhány töredék könyvjegyzéket a braunsbergi kollégiumban tanított auktorokról,⁸⁵

⁸¹ Vö. a margináliákhoz frott jegyzetekkel (e kötetben: 20–28.).

⁸² L. a p. 129-hez írt jegyzetet (e kötetben: 22.).

⁸³ Vö. BALÁZS Mihály—MONOK István, MKSz 1986. 215—219.

⁸⁴ Bod 1766. 87.

⁸⁵ Archivum Romanum Societatis Jesu, Opp. NN. 326. ff. 107a—108a., ff. 207a—208b.

ám ez nem irányadó, tekintve, hogy csak az oktatott anyagra terjed ki. A különböző kiadások minden bizonnyal megvoltak Erdélyben, például a fejedelmi gyűjteményben vagy (ha kedves szerzőről volt szó) a saját bibliotékában. Könyvjegyzékeink antik auktor tételei mögött tehát sokkal gazdagabb anyagot kell tudnunk, mint azt eddig hittük.⁸⁶

Visszatérve az antikvitást kutató udvari familiárisra: ami KIRÁLY Györgynek azt a megjegyzését illeti, hogy Forró az Attila- és a Sándor-monda hasonlóságát felismerte volna — nos, ez meglehetősen kétséges. Az Attilára való hivatkozás (hogy ő is tömlőn úsztatta át a seregét a folyón)⁸⁷ inkább történeti jegyzet, mint klasszika-filológiai. Forró Pál Nagy Sándor életét nem mint a Sándor-monda variációját fordította, hanem mint egy olyan klasszikus történetet, amelynek jelentős erkölcsi tanulságai vannak, s amelyek lefordítása szép értelmiségi feladat. Nem tudunk lemondani arról a gondolatunkról, hogy a fordítás alapossága, az egyes szöveg-helyek többoldalú körbejárása már több mint bekapcsolódás művelődéspolitikai célok megvalósításába, vagy alkalmazkodás egy-egy szellemi irányzathoz. Forró Pál le akarta fordítani Curtiust, Bethlen „parancsa” ezt csupán aktualitássá tette.

Térjünk is át arra a kérdéskörre, hogy a Nagy Sándor-történet megjelenése 1619-ben

⁸⁶ Persze olyan esetben, ahol biztosan tudjuk, hogy a helyi iskolában azt olvastatták, mint pl. Besztercén Terentium (minden hagyatékban van egy), akkor nincsen ok bibliofil kiadást gyanítani.

⁸⁷ L. a p. 395-höz írt jegyzetet (e kötetben: 26.). BORZSÁK 1983. 15. is ezt emeli ki KIRÁLY 1980 alapján.

mennyiben igazolja azt a többek által leírt, de talán legtömörebben R. VÁRKONYI Ágnes által összefoglalt értelmezést, miszerint „Közvetetten ugyan, de már aktuálpolitikai összefüggésekbe kapcsolta a macedón király alakját Bethlen Gábor udvarában Háportoni Forró Pál, amikor lefordította . . . Curtius Rufus életrajzát”.⁸⁸ A kérdés most már, hogy mit takar a (nagyon diplomati- kus) „közvetetten” megfogalmazás? Nincs itt hely az elméleti lehetőségek sorra vétele- lére, ezért rögtön a Forróval kapcsolatos el- képzelésünkre térünk: e közvetettségnek egyik komponense a megjelenés ténye. Nem hisszük azonban azt, hogy Forró azért vál- lalkozott a fordításra, hogy a Bethlen— Nagy Sándor párhuzamot implikálja (hogy tudta, hogy lesz ilyen értelmezés, az majd- nem biztos); amit akart, az erkölcsi elveinek a margójegyzetekben való kifejtése. Forró nem egyszerűen felkészült familiáris, nem az erdélyi köznemességből értelmiségi pályára lépett valaki, nem is az, akit a hivatal, a politikai életben való részvétel avat értelmi- ségivé (mint pl. Cseffei László), s nem is a Bethlen-korszak végén kialakulni kezdő (de igazán csak az Apafi-kortól jelenlevő) szak- ember réteg (jogász, gazdatiszt stb.) tagja. Az értelmiségnek egy sokkal magasabb szín- vonalú (mondhatni: „európaiabb”) képviselője. Túl messzire vezetne e típus megjele- nése okainak fejtegetése, különösen akkor, amikor Forró esetében is csak egy — talán nem alaptalanul megfogalmazott — prekon- cepcióról van szó. Legyen szabad azonban

⁸⁸ R. VÁRKONYI 1986. 57.

annyt megemlíteni, hogy Erdélyből indult el egy jezsuita iskolába. Képzése tehát a legkorszerűbb volt. Indulásának, majd mun- kálkodásának környezete a korban nem akármilyen légköri hely. Azt is mondhat- juk: teljesen mindegy, hogy milyen vallású volt Forró Pál. Confessionálian arctalan. Fennmaradt írásainak ismerete legalábbis engem nem vitt közelebb vallási nézeteihez. Külön dolgozott tárgya a Jób-kiseposz erkölcsrendjének összevetése a Curtius-fordí- tás margóival, s annak meggondolása, hogy ez hogyan kapcsolódik vagy hogyan tér el a XVII. század eleji Erdélyben jelen volt szel-lemi áramlatoktól, főképp az újsztoicizmus- tól, illetve a számos fejedelem-tükör erkölcsi világától.

E helyütt lezárva a gondolatmenetet, fel- hívjuk még a figyelmet arra a tényre, hogy Forró a fordítást lektoráltatta. Szellemes meg- jegyzés NEMESKÜRTY Istváné, miszerint, a század vívmányaként, a gondos kontroll- szerkesztő jelenik meg itt;⁸⁹ kár, hogy maga sem veszi komolyan. Pedig az ajánlásnak ez egy nagyon fontos része, részben a mondan- dója. A Bethlenről írtakat Forró a kívülről tárgyvilágosságával írja le. Ugyancsak a hu- manista fölünyerzet sugárik a latin versek- ből (akár a Curtius-fordításban Bethlent dicsérendő, akár Károlyi Zsuzsannát sira- tandó írja azokat). Egyedül talán a Vásár- helyi Gergelyt köszöntő versben érezhető személyesség. Kis túlzással azt is lehetne mondani: a fejedelmet, az udvart, a patrónusokat egy olyan intézményrendszernek

⁸⁹ NEMESKÜRTY 1963. 275.

tartja, amely az ő és a hasonló értelmiségiek működését hivatott biztosítani.

Ki kell térnünk még arra a kérdésre, hogy a fordítás, mint magyar próza, hogyan értékelhető. KIRÁLY György nehézkesnek mondja,⁹⁰ NEMESKÜRTY István jobb véleményvel van róla: kiemeli, hogy Forró már eltér a korai magyar fordító humanisták (pl. Pesti Gábor) magyar nyelv-felfogásától, tudniillik, hogy az egyenrangú lenne bármely nyelvvel, így a latinnal is. Hivatkozik Forró panaszára „a magyar nyelv igen szűk a latinhoz képest” — itt persze nem a magyar nyelv alkalmatlanságáról van szó, mint ahogy NEMESKÜRTY állítja.⁹¹

PIRNÁT Antal értékelésével csaknem minden ponton egyetérthetünk: „ékes és tiszta latinság hasonlóan ékes és tiszta magyarsággal való tolmácsolása”-ról beszél, s arról, hogy „a Curtius Rufus-fordítás . . . a magyar nyelvű humanista műpróza legértékesebb emlékei közé tartozik”.⁹² PIRNÁT kitér még arra a kérdésre, hogy Forró választása (Curtiust fordítja) állásfoglalás a manierista anticiceroniánus ízléssel szemben.⁹³

Forró Pált századokon keresztül jószerével csupán e munkájáról ismerték. BALOG György idéz tőle Cornelius Nepos-fordításában, 1700-ban,⁹⁴ mint már említettük, CZVITTINGERTŐL kezdve minden életrajzi lexikon-

ban megtalálható.⁹⁵ VIRÁG Benedek újra ki akarta adni 1804-ben,⁹⁶ TOLDY Ferenc jó verselőnek mondta két sora alapján,⁹⁷ SZILÁGYI Sándor kiemelkedőnek tartja a kor „classical irodalmában”,⁹⁸ SZILÁDY Áron pedig Ilosvai Nagy Sándorhoz hozott példákat Forró fordításából.⁹⁹ A mű valamennyi hazai példányát átnéztük, possesszor-bejegyzéseket keresve. Ismert név csupán a József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtára példányában szerepel: Döbrentei Gáboré.¹⁰⁰

*

Forró Pál Curtius-fordítása hazai példányairól az Országos Széchényi Könyvtár RMNy csoportjának nyilvántartása alapján levélben kértem felvilágosítást a köteteket őrző gyűjtemények munkatársaitól. Két hét alatt valamennyi könyvtárból megérkezett a válasz. Köszönöm.

Forró Pál idézeteinek, hivatkozásainak azonosításában mindenkéltől Karácsonyi Béla, Maróti Egon és Szádeczky-Kardoss Samu volt segítségemre; nekik e helyen külön mondok köszönetet.

⁹⁵ Lásd a 70. jegyzetet.

⁹⁶ Kazinczy Ferenc levelezése. Közzéteszi VÁCZY János. Bp., 1893. 176., 186–187., 190., 196.

⁹⁷ TOLDY Ferenc, A Kisfaludy Társaság Évkönyvei, V. (1846) 440.

⁹⁸ L. a 71. jegyzetet.

⁹⁹ L. az 58. jegyzetet.

¹⁰⁰ JATE KK RA 361.

⁹⁰ KIRÁLY 1980. 201.

⁹¹ NEMESKÜRTY 1963. 275.

⁹² PIRNÁT Antal, Mirtört. 1964. 84.

⁹³ Nem értjük, PIRNÁT Antal, miután mindezt elmondja, miért hiszi, hogy a fordítást Bethlen ellenőriztette?

⁹⁴ L. a f. 17v-hoz, és f. 20r-hoz írt jegyzeteket (e kötetben: 16., 19.).

SUMMARY

Pál Forró of Háperton (1570? – 1624?) was born in Transylvania, in a gentry family who traced their descent back to the Middle Ages. Some of its members had even contributed to shaping the political and cultural life of their country. The author of the concluding essay begins by summing up their story. Like several of their contemporaries in Transylvania, the family turned Protestant. It was with Miklós Forró's encouragement and financial assistance that the agenda of the Reformed Church was published in Roumanian language for the first time. The Unitarian János Forró was beheaded because of his participation in a conspiracy against the Prince of Transylvania (1594). Having been newly Romanized, György Forró became a leading figure of the Catholic revival in Hungary, as head of the Jesuit order in the province of Austria.

Pál Forró was also educated by the Jesuits in Braunschberg, about 1590, as an alumnus supported by the Báthory family. Even his first known work was published there. It was a paraphrase of Virgil, a short epic poem about Job (1590); unique in contemporary Hungarian literature. At the end of the present volume, István Dávid Lázár, in his essay, provides an analysis of this epic poem. The short epic poem itself, together with Forró's other Latin works still extant, can be found in the appendix.

Two works by Forró, who continued to serve the Báthory family; a panegyric singing his patron, Andrew Báthory's praise and

his writings extolling the delegation to Poland in 1595, were published in Cracow in the same year. From that time on, we know no more about his life, only that he was an assessor in the Prince's Court of Appeal (1607) and remained in Prince Gabriel Bethlen's service till his death.

His translation of Quintus Curtius Rufus' biography of Alexander the Great into Hungarian (1619) is considered as his most important work and can be found in facsimile in this volume. The author of the concluding essay is examining in detail the translation based on three rare editions of Curtius Rufus' text (Erasmus, Strasbourg, 1518; Erasmus, Basel, 1545; Christoph Bruno, Basel, 1545). This alone would make the translation worthy of consideration; besides the critical notes, the independence of mind shown by the references to other classical authors prove that Forró's achievement in the field of classical studies was not without significance.

The publication of Curtius' work in Hungarian was also part of a late-Humanist programme to translate the classics into Hungarian; marked an important stage in the development of Hungarian prose and fitted well the patron Prince Gabriel Bethlen's ideas on cultural policy — that aimed at creating at court a self-justained Hungarian-speaking culture — while consciously hinting at the parallel between Alexander the Great and Gabriel Bethlen as well.

The author of the concluding essay, despite the relevance of what is stated above, has nevertheless preferred to stress Pál Forró's

achievement as a classical scholar. On examining his method of making references, the scope of his learning as reflected in the notes his occasional poems addressed to various people, the author has come to the conclusion that Pál Forró's oeuvre represents an entirely new kind of attitude among the intellectuals, focussing on intellectual achievement, irrespective of the prevailing cultural-political resolutions or denominational constraints.

APPENDIX

I.

HÁPORTONI FORRÓ PÁL KISEBB VERSEI

TARTALOM

Jegyzetek a faksimile kiadáshoz	7
A főszöveghez	9
Az Felseges Fejedelemnek	9
Az kegyes olvasonak	16
A margináliákhoz	20
Háportoni Forró Pál élete és művei	29
A Forró családok	31
Forró Pál és művei	39
A Curtius-fordítás	46
Summary	56
Appendix I.	
Háportoni Forró Pál kisebb versei	59
Appendix II.	
De admiranda Iobi fortissimi malorum...	73

Ez a faksimile kiadvány
a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem
Könyvtárában őrzött eredeti példány alapján készült.
A kiadásért felelős
az Akadémiai Kiadó és Nyomda Vállalat főigazgatója
Felelős szerkesztő: Róbert Zsófia
Műszaki szerkesztő: Kiss Zsuzsa
Terjedelem: 24,75 (A/5) iv + 2,87 (A/5) iv melléklet
HU ISSN 0067-8007
88.17373 Akadémiai Nyomda, Budapest
Felelős vezető: Hazai György